

قه پیرانی ره خنهی ئه ده بی له نوان غیا بی فکر و وه رگوانی پچه وانیه ... عه باس جه میل جـماو

به ده ره له وهی ئه ده ب فاکته ری پشـویه، جیاواز له چه مکه کانی تر
سه رده کات به هه موو کون و قوژبنـکی ئه وه فزایه ی که تـیدا ژیان
ده که یـن، هاوکات وه کو فاکتـکی کـشه دار له پرسیار ناکه وـ، چ له سه ر
ئاستی تیـری بـت یان پـاکتیک، به مه شه وه ناوه ستـت و به به رده وامی
له سرووشت و پنـته شاراوه کانی خـی ده کـته وه، واتـه هـیج ده قـک
نییه پرسـک نه وروژـنـت و مونا قه شه ی گرـیه کی کـمه ـایه تی نه کات.
له ره وه ده کرـ بـن ئه ده ب له واقیعدا دیارده یه کی کـمه ـایه تیـه
به زمانی فانتازی و خـیاـی، به واتای ره نگدانه وهی ئه وه فزایه یه که
ئینسان بکه رـتی، سه رباری ئه وه ش وه زیفه یه کی ئه خلاقیه له ئاستی
خـیدا، له به رامبه ریشدا هه ر با به تـکی ئه ده بی ئه گه ر به پـی داتا و
لـژیکی ره خنهی فله ر نه کرـت، به هایه کی ئه وتـی نابـت له رووی
فکریه وه، متمانه بـ خوـنه ر ناگه ـنـته وه.

“سارته ر له کتـبی (ئه ده ب چیه) ئاماژه به مانای نووسین ده کات،
نووسین چیه، بـ ده نووسین، بـ کـ ده نووسین” (1)، پرسیار گهـلـک
ده وروژـنـت به ئاـسته ی ته رکیزکردنه سه ر رـی خوـنه ر له سه رخستنی
پـسه ی نووسین و هه روه ها دیاریکردنی ههـویستی نووسه ر
له سه رده مه که ی خـیدا، ئه وه نووسه ره ی ئه گه ر ئیلتیزامی به
پـکهاته خوازیـش نه بـ، لانیکه م ئیلتیزام به ویستی خوـنه ره وه بکات
له ستایل دا.

له ره دا ده پرسیـن ئه ی ره خنه گر بـ کـ ده نووسـت، ره خنهی ئه ده بیش له چ
پنـتـکدا ده توانـت وه زیفه ی خـی به رجه سته بکات و جـی گرنگی بـت،
له کاتـکدا ئه رکـی سه ره کی ره خنه وردبوونه وه و شـیتهـکاری و
رافه کاریه له تـکست به گشتی، له چوارچـوه ی به راوردکردنی ستایل و
پـکهاته و مانا و خـیاـهـتـد، دواتر به هه ند وه رگرتنی په یوه ندیه
کـمه ـایه تی و مـژووویه کان وهـک په رژینـکی پته و بـ کاره ئه ده بیه که
هه روه ها خوـنه ر..هـتـد.

کاتـکیش باس دـته سه ر خوـنه ر، به واتای خوـنه ری مولته زیم (ره خنه گری
ئه ده بی) کارـکته رـکـه ده ق ئه ناسـ و په ی به ((کاریگه ری، گزی،
ئیقتیباس (راسته وخـ یان زیهنی)، ده قاوـزان (تناص)..هـتـد)) ده بات،
بـیه ره خنه گر به میتـد نووسه ر دادگایی ده کات و ده ق فه رامـش

دهكات، خوځنهري دووهميش به دووركهوتنهوه لهو تځكستانه هاندهدات. هاوكات له بهرامبهردا نه گهر تځكسته كه له سهر بنه ماي نه ده بي مولتهزيم و خاوهن شوناس و نه دره سي خي بي، به هي ئاستي به لاغه و ئيستاتيكا و جيهان بيني و وځنه و ئيدي م.. هتد، نموونه ي ده قه كاني شامل يان سوپه هري يان چيخ ف يان ماكسيم گډرگي يان نه جيب مه حفوز يان گډ ته.. هتد، خوځنهري هه سه ننگ نهري، خوځنهري دووه م (ك يار)، نا استه ده كات به خوځندنه وي تځكسته كه، پي ده بيخوځنه وه. "سارتهر له پي ناسه ي (نه ده بي مولتهزيم) دا ئاماژه به رځي نه ده ده كات له چاره نووسي ك مه گه كان، و اب نه ده ده بهرپرسياره له نازادي، هه روه ها له داگيركاري و پي شكه وتن و دواكه وتن. فكري نه دي بيش زاده ي كesh و ده ورو بهر كه يه تي، و ته بڅر تي، تاكه چه كي ده ستي و ته كه يه تي، بي يه له سهر ځي به باشي ئاما نه كه ي ديار ي بكات و به ورد ي رووي تځيكات، چونكه نووسه ر نه وندي گيره و ئيلتيزاميشي نه وندي گيري ه" (2).

سه بارهت به قه يراني ره خنه ش، نه كړ به ش ځي تري هم ته وه ره گر بده ين به قه يراني نه ده به وه، بهو مانا يه نه بووني نه ده بي جدي، نه بووني سهر به ځي ي ده ق، كا تځكيش هه ر تځكسته ك مهرجي سهر به ځي ي تځدا نه بوو ده چته قا بي ناپاكي ده قه وه، وه له سهر وه ئاماژه مان پي كرد، كه و اب نه بووني باشتهر.

نارنډ له پي ناسه ي ره خنه دا، "پي وايه ره خنه چالاكيه كي سهر به ځي ي زيه نه له هه موو با به تځدا كه پيدا ش ځي ده بته وه" (3). ت. سي. نه ليوت رائيدي قوتابخانه ي ره خنه ي نو له سهره تا كاني سه ده ي بيسته م" نه ركي ره خنه شي كړنه وي كاره نه ده به به كانه، چا كړنه وه و پيا چوونه وه به به چڅر، ئامرازه كاني ره خنه گريش بي هم مه به سته پشت به دوو نه داتي سهره كي ده به سته ت (شيكاري و به راوردكاري) " (4).

بي يه ره خنه ركار و بنه ماي خي هه يه، گه ان كه به دواي ك دگه ل ك كه له نه و تځكسته كاندا په رتبوونه، ئيدي له رووي چالاكي زيه ني ه وه بڼ يان ئيستاتيكا ي زمانه واني يان ستايل يان خه يا.. هتد، هاوكات پيشه يه پيش نه وه ي زانست بڼ، نه ركي ديره كړني جيا كاري نه وان باش و خراپه، جواني و ناشرينه كانيش وهك دوا ليزم ك له يه كا تدا، به دواي ئاشكرا كړني دا ه نه وه يه، ره خنه گريش خاوه ني نه زمونه له پراكتيك كړني تي ر، نهك بازارا ك بي فر شتنه وه و دا به شكړني كځي نووسين، بي يه نه وانه ي به ناوي ره خنه وه كځي شه ساري ده كنه، وهك ناو ځي به تا له رځ و قو ځي ده قدا ناتوانن مه له بكن. نه گهر ره خنه گر ك به مه به ستي به راوردكاري ده ست ببات بي هه ر ده ق ك، نموونه ي ره خنه گراني رځاوا (ل كاش، ف كځ، رځان بارت، سارتهر)،

ههروهه ها له جيهانی عه ره بی نمونهی.. (ئیحسان عه باس، عه لی جه عه فر
ئه له عه لاق، لو یس عه وه ز.. هتد)، ههروهه ها له ده یان و...اتی تر، ده بینین
دنیا یه ک...انکاری له بهواره که دا د...ته ئاراهه، وه ک (فه رهه نگی،
مه عریفی، فیکری، چینه یه تی.. هتد، کات...کیش ئه...وانیته مه حفه له کانی
ر...شنبیری کوردی له مباره یه وه، که س...کت پ...ش چاو ناکه و...ت وه ک پ...ویست
قسه ی خ...ی هه ب...ت، ب...یه ئه ک... ب...ین، لاوازی هزری و ئه و ئامازه
کرچانه ی که ده سته بهرداری لایه نه فیکری و مه عریفیه که نا ب...ت، ه...کارن
ب...خاوبوونه وه ی خو...نهر تا ئه و ئاسته ی شته کان ئاسایی ده بینر...ت،
نووسه ریش بب...ته ناو...کی خ...ی له مه عریفه، له بهرام بهردا نه خو...نه وار
ر...ی...ی ب...ین...ت وه ک ئه وه ی که له ئ...ستایا ده بینین، که چ
مه هزه له یه ک له ناو فهزا ئه ده بیه که سه ریه ه...داوه، ههروهه ها ئه و پاشا
گهردانییه ی که له ت...ه ک...مه...ایه تیه کان ده گوزه ر... به تایبه تی
فه یسبووک و ئه نیستا و تیکت...ک و هتد، که وه ک ده رد...کی سهردهم یه خه ی
به نه وه ی نو...گرتووه، ته نانه ت ز...ر...کیش له نه وه کانی هه فتا کان و
هه شتا کان و نه وه ده کانی ش.

سەرەنجام ئەوهمان بـ روون ئەبـتەوه که نووسەری کورد نەیتوانی وەک پـویست سوود لە تیـره ئەدەبیەکان وەرگیر و لەسەردەمی خـیدا پەي بە تیـرهکان ببات و سەردەمیانه کار لەسەر ئەم چەمکە بکات، بە ئـستاشەوه، بـیه ئەکر بـین هەر بە پـناسەي رابوو دوو مامەـی له تەك چەمکەکانی رهخهـی ئەدەبی کردوو، تەنانت نەیتوانیوه فریای ئەدەبی بهراوردکاریش بکهوت، که لهئـستا شدا وهك پـویست کار بهچەمکی (ئەدەبی بهراوردکاری) ناكر بە بیانووی ئەوهی گوايه مـدکی بهسەرچوو، ئەوانهشی که هن و ئەیانهو قسهیان ههبت، دیسانهوه پهـنجهکانی دهست تـپهـناکهـن و بههر هـیهك بت بـدهنگـيان بـدهنگ کراون.

بـایـه به مه بهستی پـدانی زیاتر له وهـامـك به قهیرانی رهخهیی، ده توانین په نجه له سهر چند دهر بـینـك یان تـرمـكی تر دابنـین، وهـك هـكارگهـلـك بـ قهیرانی رهخهیی ئه ده بی، كه ره هندی جـراوجـری ههیه، تیایدا زـرـك پـیان وایه قهیرانی عهـقـی تاكه، چونكه ئه ده ب له سهر بنه مای تاكگه راییی هه نـگا و ده نـت، ههروهـا هه نـدـكی تر پـیان وایه په روه رده كـردنی تاك له سهر بنه مای گواستنه وه و له بهر كـردن گـشـكـراون، به تایبه تی له ناو سیستمی په روه رده و خوـندن، به خوـندنـی باـشه وه، ههروهـا بـده نـگی نووسـهـران و ئه دیـبان له م رووه وه.

بـاـيـه لـاـرـهـدا بـا دـهـر بـاز بـوون لـم قـهـيـر اـنـه ئـهـو هـمـان بـا رـوون دـهـبـا تـهـو هـ، کـه پـا وـيـسـتـه گـر نـگـي بـه سـيـسـتـم و رـه هـه نـدي سـا گـا شـه يـي بـد رـا تـ، کـه بـتـوانـن رـا رـي بـه رـچـا وـي تـا دـا بـگـا نـ، بـا وـه گـه خـسـتـنـه وـه ي هـه سـتـي خـو نـهـر لـه رـو وـي زـيـهـنـيـه وـه، بـه مـه بـه سـتـي دـا زـيـنـه وـه ي ئـه و نـهـا نـيـا نـه ي کـه

به چاوی ئاسایی و به بـ وشاری نابینـ، ئه ویش گرنگیدان به داهـنەر و رهخه گر و دهزگا رـشبیـیه کانی تایبه تمه ند، نموونه ی پرـژه رـشنبیرییه کانی دونیای عه ره بی، وهك (ناوه ندی ئه نمای نه ته وه یی) (5)، که هه ریهك له کاره کته ره کانی له سه ر بنه مای مه عریفه ی (فکری، فه لسه فی، ئه ده بی..هتد)، راستگـییانه ده وری خـیان ده بین، بـ پـشخستنی چه مکی رـشنبیری، که له پرـسه ی وه رگـانـان خـی ده بین ته وه، نمونه ی کتـبه کانی میـشـل فـکـ و فـکـیـاما..هتد، ههروهـها به تایبه تر وه رگـانـانی پـچه وانه.

پـسه ی وه رگـانـانی پـچه وانه ش له بارتـرین ده رفه ته بـگهـانه وه و پـداچوونه وه به ئه ده بی جدی و مولته زیم، نمونه ی تـکـسته کانی (خانی و مه وله وی و شـخ رهزا و نالی و بـکـهـس..هتد)، که خاوه نی ئه ده بی لوتکه بوون له سه رده می خـیان، خاوه ن توانای زیاتر له به لاغه دروستکردن، توانای زیاتر له وـنه، زیاتر له ئیستاتیکایه کی تر، جیها نبینی..تاد.

چونکه وه رگـانـانی پـچه وانه گرنگی ده دات به ده رگا کردنه وه له سه ر خـمان و ده ربازبوون له و گـشه گیرییه کی رـشنبیری کوردی قه تیـس کردوه له گـشه یه کی جوگرافی، ههروهـها ههـماـین و ئاشکراکردنی ئه وه موو ئیقتیباس و گزیانه ی که له ئه نجامی نه ناسینی ده قه کان له لایه ن ئه وانه وه (خهـکی بیانی، زمانه کانی تر)، چونکه ئه گه ر به زمانی خـیان شته کانی ئـمه نه خوـننه وه، له هیچی ئـمه ناگه ن و نازانن چ کاره ساتـکی ئه ده بی و رـشنبیری روویداوه.

بـیه ده رگای گفتوگـ واده کات و نووسه ر و ئه دیبان ناچار ده کات ههـگـژـن به کاری جدی و تا ئاستـکـیش بره و به رهخه ده درـرـت، تاکو ئه و چه مکه له و قه یرانه ده رباز بکـرت و له سه ر پـی خـی بوه ستـت (رهخه ی ئه ده بی).

به ده ر له مانه ده مه وـت هه ندـك له سه ر دووره په رـزی خوـنەر له کایه ی فکر بوه ستم، سه ره کیتـرین گرفت که وهك دیارده یه ک یه خه ی به خوـنـه ری کورد گرتووه، ئه وه یه که فکر ناخوـننه وه، بـیه کاتـی باس له قه یرانی عه قـی تاك ده که یـن، که نه وه به دوای نه وه ی به لای خـیدا راپـچ کردوه، ده کـر به شـکی بگهـنـینه وه بـ بـباکی نووسه ران، که بـ سوـندیش نه یان توانیوه خوـنەر ئاـسته ی ئه م کایه یه بکه ن، ههروهـها به تایبه ت سیستمی سیاسی و ئایدـلـژیای ئایینی (مه زهه بگه راییی)، به واتای کاتـی ئاین ورد ده کـرـته وه و دابه ش ده بـته سه ر ره و ت و مه زهه بی جـراوجـر، ئیدی له بازنه ی ئایدـلـژیادا قـاـب ده گرـت.. نمونه ی (پـتـستانت و کاسـلیک یان شیعه و سونه..هتد).

سیستمی ده سهـلاتی سیاسی به درـژایـی سه د ساـی را بووردوو به ده سهـلاتی سیاسی کوردیشه وه، وهك پـویست نه ها توونه ته پیری رـشنبیرانه وه،

بگره رځگریش بوونه له هه مېر بره و دان به چه مکی فکری و ئه ده بی، هه روه ها ئایدی لځژای مه زه بی، که له رځی زځرځ له واعیز و پیاوه کانی هه، به بیانوی دوور که و تنه وه له گوناخ و په یوه سېوونی دځه کان به رځه وی خودا په رستی، که نا کرځت جگه له تځکست و بابه ته ئاینیه کان هیچی تر بخوځنرځته وه، به تایبته بابه ته فکری و فله سه فیه کان، ئه مه ش ره هه ندځکی مځووی هه یه، که ده گهرځته وه بځ “سهرده می سهره تا کانی ده سه ځاتی خه لافه تی عه باسییه کان، ململانځی نځوان ئه هلی حه دیس و موخته زیله” (6)، له کاتځکدا رځشبییری عه رب توانی ئه و قځناغه تځپه ځځځت و سود له و چه مکه فیکریانه ببینځت و ئیشی له سهر بکات، به ځام کورد به ئځستاشه وه له ناو ئه و زه لکاوی جه هله دا گینگځ ده دات.

هر بځ ئه م مه به سته که خوځنهری کورد بځچی فیکر ناخوځنځته وه، له وتارځکمد انا مازهم به چاوپځکه وتنځکی دکتځر مارف خه زنه دار کردووه” که له شه سته کانی سده ی رابووردو ده چځته روسیا (یه کځتی سځځت) له وځ یه کځک له بیرمه نده ئه ده بیه کان پرسیارځکی ئاځسته ده کات و ئه ځځووه فکرتان ناوځ، سه نه تتان ناوځ، ناتانه وځ بخوځننه وه، خځره هه مووتان شاعیرن، له کاتځکدا به زمانی خځتان ئه خوځننه وه، بځچی ناتانه وځت به رووی جیهاندا بکرځنه وه...؟! ” (7).

عه باس جه میل جځماو

سهرچاوه کان:

- (1) جان بول سارتر، مالادب، ترجمه و تقدیم و تعلیق د. محمد غنیمی هلال
- (2) سارتر، جان بول، الادب الملتزم، ترجمه جورج گرابیشی، منشورات دار الاداب، بیروت، گ 2، 1967، ص: 44-45 (سحر عبد القادر).
- (3) النقد الموجوعی، سمیر سرحان، ص 22.
- (4) النقد الموجوعی، سمیر سرحان، ص 10.
- (5) میشل فوکو، الکلمات والاشیاو، مرکز الانماو القومی، مشروع مگاع الصفدی للینابیع، فریق الترجمه مگاع صفدی.. د. سالم یفوت.. د. بدرالدین عرودکی.. جورج ابی صالح.. کمال اصگفان.. 1989-1990
- (6) عبدالوهاب حمید رشید، (المعتزله: الصراعات الفکریه فی العصر الاسلامی- الحصیله والنتائج)، الحوار المتمدن.

▪ (7) وەرگەننى پەچەوانە.. جەنگەك لەگە رەشەبىرى ساختەكار،
وتار، رەزنامەى ئەلىكتەرەنى رەگەى كوردستان.